

Hesláře

Data AMČR jsou z větší části strukturována pomocí standardizovaných heslářů (číselníků, řízených slovníků). Hesláře jednoznačně nastavují sledovanou míru obecnosti/detailu, urychlují zápis typických informací, usnadňují vyhledávání, umožňují data strojově analyzovat a propojovat s dalšími systémy. Díky heslářům je také dodržována jednotná terminologie na území ČR, která vede ke snadnější orientaci ve vznikajících datech.

Hesláře dělíme na **jednoduché** a **dvojstupňové**. Jednoduché hesláře obsahují jednu řadu hesel, z nichž uživatel vybírá, ale mohou též obsahovat další dílčí pomocné informace pro zápis (např. zobrazení okresu u katastru). Dvojstupňové hesláře obsahují hierarchicky uspořádaná hesla, z nichž obecnější kategorie slouží pro usnadnění výběru a do záznamu se neukládá (**Areály**, **Druh lokality**), nebo se ukládají hesla obě (obecnější i specifické: viz např. **Kategorie** a **Druh nálezů**). Charakteru heslářů odpovídají typy výběrových seznamů v aplikaci. Některé hesláře chápeme jako **systémové** – nelze je editovat bez zásahu do zdrojového kódu, jelikož na nich přímo závisí chování aplikace a specifické funkce.

Obsažená hesla vycházejí z hesel užívaných v ADC (Kuna a Křivánková 2006), SAS (Volfík 2009) a formulářích **ZAA**. Systém odborných heslářů se opírá o standardní archeologickou terminologii a obsažena jsou taková hesla, u nichž lze předpokládat vyšší než výjimečné zastoupení na základě analýzy stávajících dat. Aplikace obecně preferuje uzavřené hesláře, jejichž doplnění je možné pouze v důvodných případech po konzultaci se **správce systému**. Výjimku tvoří **heslář jmen**, u něhož lze předpokládat pravidelný nárůst počtu údajů a lze jej proto uživatelsky doplňovat.

Hesláře AMČR vytvářejí svým obsahem základ jednotné oborové terminologie, který je aplikován pro popis všech archeologických výzkumů v ČR evidovaných archivy ARÚP a ARÚB. Aktuální obsah všech heslářů je dostupný na webové adrese <http://www.archeologickamapa.cz/?page=documents>.

Hesláře obvykle obsahují pole **pořadí**, pro určení pořadí položek v seznamu. Řazení může být abecední, případně chronologické (**Období**), vyskytují se však také případy řazení významového (**Nálezy**), případně na základě četnosti užívání (**Typ projektu**). Některé z heslářů mohou obsahovat pole **rozsah** či **zahrnuje**, která udávají hierarchický vztah hesel, který je zohledněn v modulu vyhledávání (viz Obr. 1). Obecná hesla jsou často doplněna zkratkou *nesp.* s významem *blíže nespecifikováno*.

Hesláře **Areály** a **Období** umožňují provádět popis komponent pomocí obecnějších i konkrétnějších pojmů (např. pojem *sídlště nesp.* zahrnuje též pojmy *stanice*,

usedlost a vesnice). Heslář Období obsahuje 135 chronologických pojmů v daných hierarchických vztazích. Každému pojmu odpovídá číselná hodnota stanovující jeho pořadí v chronologickém systému a číselně stanovený rozsah. Vyhledávat pomocí tohoto hesláře lze buď podle jednoho hesla, nebo zadáním rozsahu, přičemž dále je možno volit všechny hierarchicky nižší (zahrnuté) pojmy a/nebo pojmy nadřazené (např. při výběru pojmu *střední doba bronzová* lze zohlednit i pojem *dobu bronzovou nesp.*, protože komponenty charakterizované tímto pojmem rovněž teoreticky mohou se střední dobou bronzovou souviset, více viz [Období](#)).

Obecné hesláře

Tab. 2: Obecné hesláře

Heslář	Obsah
Jména	Heslář obsahuje jména osob působících nebo publikujících na poli české archeologie. Nelze jej však zaměňovat za autoritní seznam jednotlivců. Pokud v systému vystupuje několik osob se stejným jménem, všechny tyto osoby budou vedeny pod totožnou položkou hesláře. Cílem hesláře jmen tak není jednoznačně identifikovat osoby, ale zjednodušit zápis jména. Identifikace konkrétní osoby je možná na úrovni registrovaného uživatele. Heslář obsahuje jak celé jméno a příjmení (např. Novák, Jan), tak zkrácenou verzi pro výpis (Novák, J.).
Organizace	Hesláři jsou zastoupeny oprávněné organizace a další instituce, které mohou mít či měly vztah k archeologickým výzkumům na území ČR. Heslář organizací je užíván zejména při registraci uživatele, pro určení jeho afilace a dále při popisu projektů, akcí a dokumentů. Pokud některá organizace není v hesláři zastoupena, je třeba kontaktovat správce systému a zažádat o její zařazení do evidence. Každá organizace je vymezena svým názvem a typem.
Typ organizace	Rozdělení organizací podle typu (muzea, univerzity, ústavy památkové péče apod.).
Účel	Idiomatický pomocný heslář pro účely administrace.
Přístup	Heslář přístupnosti záznamů odpovídá rozdělení uživatelských rolí (A–E; anonym, badatel, archeolog, archivář, administrátor). Slouží k přiřazování nutného oprávnění pro zobrazení libovolného záznamu (projektu, akce, dokumentu atd.). Jedná se o systémový heslář.
Kraj	Heslář odpovídá aktuálnímu správnímu členění ČR podle dat Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního. Jedná se o systémový heslář.
Okres	Heslář odpovídá aktuálnímu správnímu členění ČR podle dat Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního. Jedná se o systémový heslář.

Heslář

Katastrální heslář v základu odpovídá aktuálnímu správnímu členění ČR podle dat Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního. Tato data jsou doplněna o katastry již zaniklé či přejmenované (označeny hvězdičkou; tzv. staré katastry). Zaniklé katastry jsou evidovány z důvodu zpětné kompatibility se staršími daty, která bývají v literatuře často uváděna pod názvem katastrálního území, které však již nemusí existovat. Mezi záznamy o nových a starých katastrech vždy existuje prostorový vztah, který je v databázi evidován. Nové archeologické projekty jsou uváděny pod stávajícím názvem katastru, při digitalizaci starších samostatných akcí však může být užíváno i názvů zaniklých katastrálních území. Jedná se o systémový heslář.

Souřadnicový heslář souřadnicových systémů užívaných v aplikaci. Jedná se o systémový heslář. systém

Projekty

Tab. 3: Hesláře týkající se projektů

Heslář	Obsah
Typ projektu	Volba typu projektu (záchranné / badatelské). Jedná se o systémový heslář.
Kulturní památka	Obsahuje seznam typů památkové ochrany, zejména pro účely komunikace s pracovišti Národního památkového ústavu.

Akce

Tab. 4: Hesláře týkající se akcí

Heslář	Obsah
Typ akce – první	Slouží pro kategorizaci položek ve dvojstupňovém hesláři Typ akce, na základě obecné povahy výzkumu.
Typ akce – druhá	Obsahuje dílčí typy archeologických akcí na základě metody výzkumu.
Specifikace data	Slouží pro určení přesnosti vymezení data provedení archeologické akce (např. „kolem roku“, „po roce“, „přesně“ apod.). Jedná se o systémový heslář.

Lokality

Tab. 1: Seznam heslářů (řízených slovníků)

Název	Třída	Typ	Poznámka
AKTIVITY	Komponenty	jednoduchý, systémový	
AREÁL	Komponenty	dvoustupňový	zápis jen heslo
AUTORSKÁ ROLE	Externí zdroje	jednoduchý	
DOHLEDNOST	Lety	jednoduchý	
FORMÁT (VELIKOST) DOKUMENTU	Extra data	jednoduchý	
JAZYK DOKUMENTU	Dokumenty	jednoduchý	
JMÉNA	Projekty, Akce, Dokumenty, Externí zdroje, Osobní foto	jednoduchý	zobrazena doplňující informace
KATASTRY	Projekty, Akce, Lokality	jednoduchý, systémový	zobrazena doplňující informace
KATEGORIE / DRUH LOKALITY	Lokality	dvoustupňový	zápis jen heslo
KATEGORIE / DRUH OBJEKTU	Nálezy	dvoustupňový	zápis do 2 polí (kategorie, heslo)
KATEGORIE / DRUH PŘEDMĚTU	Nálezy	dvoustupňový	zápis do 2 polí (kategorie, heslo)
KRAJE	Projekty, Akce, Lokality	jednoduchý, systémový	
KULTURNÍ PAMÁTKA	Projekty	jednoduchý	
LETIŠTĚ	Lety	jednoduchý	
MATERIÁL DOKUMENTU	Dokumenty	jednoduchý	
NÁHRADA (DOKUMENTU)	Extra data	jednoduchý	
OBDOBÍ	Komponenty, Komponenty dokumentu	dvoustupňový	zápis jen heslo
OKRESY	Projekty, Akce, Lokality	jednoduchý, systémový	
ORGANIZACE	Projekty, Akce, Dokumenty, Externí zdroje	jednoduchý	zobrazena doplňující informace
POČASÍ	Lety	jednoduchý	
PODNĚT – SONDY	Dokumentační jednotky (Akce)	jednoduchý	
POSUDEK	Dokumenty	jednoduchý	
POVRCH	Dokumentační jednotky (Akce)	jednoduchý	
PŘESNOST PIAN	PIAN	jednoduchý, systémový	
PŘÍSTUPNOST	Projekty, Akce, Lokality, Dokumenty	jednoduchý, systémový	
ŘADA	Dokumenty	jednoduchý, systémový	
SOUŘADNICOVÝ SYSTÉM	PIAN	jednoduchý, systémový	

Tab. 5: Hesláře týkající se lokalit

Heslář	Obsah
Typ lokality	Základní klasifikace lokalit podle metody jejich vymezení. Definuje prefix pro číselnou řadu při generování identifikátoru lokality. Jedná se o systémový heslář.
Lokalita (kategorie)	Slouží pro kategorizaci položek ve dvojstupňovém hesláři Druh lokality na základě obecnějších pojmů.
Lokalita (druh)	Klasifikace lokalit podle povahy identifikovaných terénních relikтів.

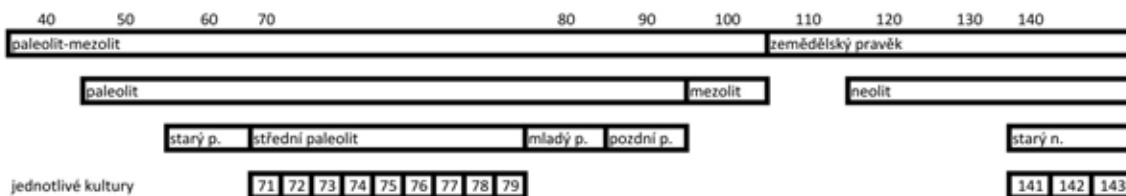
Komponenty

Tab. 6: Hesláře týkající se komponent

Heslář	Obsah
Období	Slouží pro kategorizaci položek ve dvojstupňovém hesláři Období na základě obecnějších chronologických celků (paleolit, d. bronzová, středověk apod.).
Období kategorie	Období kategorie umožňuje provádět relativní dataci archeologických komponent. Heslář obsahuje jak hesla obecná („pravěk“, „neolit-eneolit“), tak konkrétní archeologické kultury podřazené obecnějším heslům („gravettien“, „šárecký typ“). Při zadávání datace je vždy žádoucí užívat co nejpřesnější variantu, v případě nejistoty pak užívat hesla významově širší. Užitá hesla nikdy nevymezují rozsah, a to ani v případě hesel s pomlčkou (např. „středověk – novověk nesp.“). Taková hesla lze vysvětlit jako zahrnující, tedy ve významu: „Komponentu lze zařadit do blíže nespecifikované části období středověku až novověku.“ Heslář zahrnuje také standardizované zkratky pro jednotlivé položky. Více viz obrázky níže.
Areál kategorie	Slouží pro kategorizaci položek ve dvojstupňovém hesláři Areál na základě obecnějších pojmů.
Areál	Obsažená hesla umožňují klasifikovat komponenty na základě převažujícího účelu a funkce v době své existence. Areálem aktivity může být jak dílčí objekt či budova (zámek, mlýn, lom), tak skupina objektů (polní opevnění, pohřebiště, sídliště), stejně jako plocha či lineární útvar (pole, cesta). Areál zastupuje předběžnou interpretaci archeologického kontextu, nikoli současný kontext komponenty. Každý areál automaticky implikuje přítomnost některých aktivit (sídliště -> sídlištní). V hesláři lze nastavit implicitní vztahy mezi areály a aktivitami.
Aktivita	Heslář základních aktivit identifikovaných v rámci komponenty („sídlištní“, „pohřební“ atd.). Slouží jako doplňující údaj pro bližší specifikaci aktivit v identifikovaném areálu, případně pokud konkrétní areál nelze určit. Jedná se o systémový heslář.

Období (čísla označují pořadí výrazu na chronologické ose, číselně je dán i jejich rozsah)

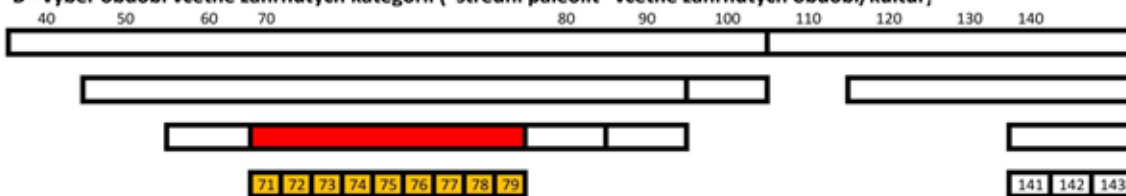
paleolit-mezolit	40	neolit nesp.	130
paleolit nesp.	50	starší neolit	140
starší paleolit	60	k. lineární ker.	141
střední paleolit	70	šarecký typ	142
moustérien	71	železovská skupina	143
krumloviens atd.	72	atd.	

A - výběr jednoho výrazu ("střední paleolit")

B - výběr období včetně zahrnutých kategorií ("střední paleolit" včetně zahrnutých období/kultur)

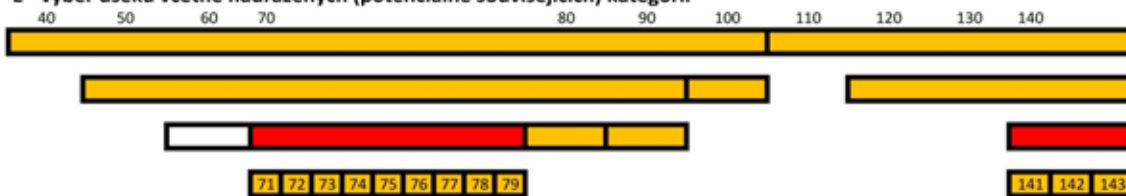
C - výběr období včetně nadřazených (potenciálně souvisejících) záznamů

D - výběr úseku ("střední paleolit" až "starší neolit")

E - výběr úseku včetně nadřazených (potenciálně souvisejících) kategorií

Obr. 1: Význam chronologických pojmů

Nálezy

Tab. 7: Hesláře týkající se nálezů

Heslář	Obsah
Typ nálezu	Kategorizace nálezů na předměty (movité) a objekty (nemovité). Jedná se o systémový heslář.
Nález – objekt (kategorie)	Slouží pro kategorizaci položek ve dvojstupňovém hesláři Objektů na základě obecnějších pojmů.
Nález – objekt (druh)	Katalog druhů nemovitých nálezů. Obsahuje položky pro popis objektů, jejich částí, konstrukčních článků, vrstev i přírodních útvarů.
Specifikace objektu – kategorie	Slouží pro kategorizaci položek ve dvojstupňovém hesláři Specifikace objektu na základě obecnějších pojmů.
Specifikace objektu	Bližší specifikace Druhu objektu na základě způsobu provedení a užitých či zpracovávaných materiálů.
Nález – předmět (kategorie)	Slouží pro kategorizaci položek ve dvojstupňovém hesláři Předmětů na základě obecnějších pojmů.
Nález – předmět (druh)	Katalog druhů movitých nálezů. Obsahuje položky pro popis artefaktů, ekofaktů, přírodních faktů, jejich částí či vzorků.
Specifikace předmětu	Specifikace užitého materiálu pro byl daný Druh předmětu.

Prostorové vymezení

Tab. 8: Hesláře týkající se prostorového vymezení a PIANů

Heslář	Obsah
Typ dokumentační jednotky	Heslářové položky definují věcnou podstatu prostoru vymezeného dokumentační jednotkou. Jedná se o systémový heslář.
Typ PIAN	Heslář dělí jednotky PIAN podle typu geografické reprezentace (body/linie/polygony). Jedná se o systémový heslář.
Přesnost	Položky hesláře určují přesnost vymezení PIAN. Jedná se o systémový heslář.

Archiv dokumentů

Tab. 9: Hesláře týkající se dokumentů

Heslář	Obsah
Řada	Heslář určuje dvojpísmenný prefix identifikátoru dokumentů na základě jejich Typu a Materiálu. Jedná se o systémový heslář.
Typ dokumentu	Heslář popisuje dokumenty na základě použité metody sběru dat a obsahu. Jedná se o systémový heslář.
Materiál dokumentu	Definuje materiál originální verze dokumentu.
Posudek	Obsahem hesláře jsou definice typů expertních posudků.
Jazyk dokumentu	Umožňuje volbu jazyka u textových dokumentů.
Formát dokumentu	Definuje formát fyzické verze dokumentu.
Zachovalost	Určuje stupeň zachovalosti fyzického verze dokumentu.
Náhrada	Hesla slouží k popisu existence a typu náhradní kopie fyzické verze dokumentu, která nemusí být k dispozici, nebo je poškozená (viz Zachovalost).
Uložení originálu	Heslář dává možnost určit existenci a umístění fyzického originálu dokumentu.
Typ události	Postihuje údaje pro popis fotografií z konferencí, expedic a dalších aktivit nepřímo vázaných k archeologické evidenci.
Země	Postihuje údaje pro popis fotografií z konferencí, expedic a dalších aktivit nepřímo vázaných k archeologické evidenci.

Letecké snímky

Tab. 10: Hesláře týkající se leteckých snímků

Heslář	Obsah
Dohlednost	Heslář umožňuje zvolit míru dohlednosti při pořízení letecké fotografie.
Počasí	Volba aktuálního počasí při pořízení letecké fotografie.
Tvar	Heslář slouží k popisu tvarů povrchových příznaků identifikovaných na leteckých fotografiích.
Letiště	Definuje letištní plochy užívané při pořizování leteckých fotografií.

Bibliografie

Tab. 11: Hesláře týkající se bibliografie a zdrojů

Heslář	Obsah
Typ externího zdroje	Definuje typ zdroje popisovaného bibliografickým záznamem (kniha, článek, nepublikovaná zpráva atd.). Jedná se o systémový heslář.
Autorská role	Volba autorské role pro zadávání bibliografických údajů. Jedná se o systémový heslář.

Sondy (MADB)

Tab. 12: Hesláře týkající se modulu MADB

Heslář	Obsah
Podnět - sondy	Heslář slouží pro bližší popis podnětu vzniku dokumentačních jednotek typu sonda.
Povrch	Heslář popisuje v sondě zastižené úrovně historických terénů.
Typ sondy	Zahrnuje hesla pro popis metody odkryvu, případně charakteru terénního zásahu.

Zdroje

- Kuna, M. a Křivánková, D. 2006 *ARCHIV 3.0. Systém Archeologické Databáze Čech. Uživatelská Příručka.*, Praha: Archeologický ústav AV ČR, Praha.
- Volfík, P. 2009 *Informační Systém Národního Památkového Ústavu o Archeologických Datech – Veřejná Část. Uživatelská Příručka, Verze 2.0.*, Praha: Národní památkový ústav.